

مقدمه

روزی یکی از همکاران و دوستان دانشگاهی از من دعوت کرد تا درس «مستندسازی» را در دانشکده تدریس کنم. دعوت او را با دیده منت پذیرفتم. او بخوبی می‌دانست که من یکی از شیفتگان سینمای مستند هستم. شاید به همین دلیل بود که این مأموریت را به من سپرد. دلیل دیگر او، تماشای چند فیلم مستند علمی - آموزشی تولید شده برای شبکه اول سیما بود که اینجانب کارگردانی کرده بودم. به هر دلیل، از من خواسته شده بود اولین جرقه نگارش متنی برای تدریس این درس با نوشتن جُزوه‌ای برای دانشجویان رشته سینما زده شود.

دومین و در حقیقت اصلی‌ترین جرقه نگارش این کتاب به وسیله سرکار خانم دکتر زهرا رهنورد زده شد. ایشان جزوه نگاشته شده را مطالعه کرده و پسندیده بودند. به همین دلیل، سفارش تألیف کتاب مُستند را به نگارنده دادند. کمبود کتاب جامع درباره سینمای مستند از سویی و علاقه و اشتیاق من به سینمای مستند از سویی دیگر، پذیرش کار نگارش کتاب را برایم آسانتر ساخت.

بجرات می‌توان گفت، به استثنای کتاب فیلم مستند حمید نفیسی، کتاب جامع دیگری درباره سینمای مستند تاکنون در ایران منتشر نشده است.

برای شروع کار هر آنچه تا امروز درباره سینمای مستند به صورت مقاله و کتاب به زبان فارسی نوشته، تألیف یا ترجمه شده بود، مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. بیشترین بهره از کتاب فیلم مستند عاید نگارنده شد. بویژه که همواره در کلاس درس مستندسازی نیز از آن به عنوان یک مرجع سودمند، که به وسیله یک ایرانی نوشته شده است، یاد کرده‌ام.

عنوان کتاب حاضر *سینمای مستند ایران و جهان*¹ است. به دو دلیل عمده این نام را برگزیده‌ام: نخست اینکه، ابتدا نام «ایران» را آورده‌ام که نشانه‌ای از عشق به کشور عزیزمان را ابراز نمایم؛ دیگر آنکه، ترجمه و برگردان انگلیسی آن زیباتر و پسندیده‌تر است.

این کتاب از یازده فصل تشکیل شده است که ده فصل آن به سینمای جهان و یک فصل به سینمای مستند ایران اختصاص دارد. در فصل اول به تعاریفی که صاحب‌نظران و نظریه‌پردازان از سینمای مستند ارائه داده‌اند، پرداخته شده و این تعاریف با هم مقایسه گردیده است. از آنجا که در همه تعاریف، واژه «واقعیت» به کار رفته است و به طور معمول هر نظریه‌پرداز با توجه به جهان‌بینی خود تعریف خاصی از «واقعیت» به دست می‌دهد، بخشی با عنوان «مقدمه‌ای برای شناخت واقعیت و عناصر مهم و اساسی جهان‌بینی» در این کتاب دیده می‌شود تا دانشجویان دچار سردرگمی نشوند.

در فصل دوم به چگونگی و شیوه‌های مختلف و متفاوت چرخه تولید فیلم مستند و داستانی پرداخته شده و بر موضوع ضرورت حمایت از سینمای مستند تأکید شده است.

فصل سوم به نهضت‌های مستندسازی در آمریکا و اروپا اختصاص یافته و کوشش شده است آغازگران سینمای مستند آمریکا، شوروی، انگلستان، فرانسه، هلند، آلمان و بلژیک در این بخش معرفی شوند.

در فصل چهارم به سینمای مستند اجتماعی و چگونگی رشد و توسعه سینمای مستند انگلستان - به رهبری «جان گریسون» - پرداخته شده و این بخش به بررسی دیدگاه‌های این مستندساز برجسته اختصاص یافته است.

در فصل پنجم، روش‌های شناخته شده سینمای مستند، از آغاز تا امروز، شرح داده شده است.

¹ . Documentary Film of Iran & The World

در فصل ششم، پس از تعریف «سبک»، انواع سبکهای سینمای مستند، مثل «مستند شاعرانه»، «سیاسی» و «قوم نگار» معرفی شده است.

در فصل هفتم به سینمای تبلیغاتی، مفاهیم «پروپاگاندا»، تاریخچه تبلیغات و بررسی تنی چند از مستندسازان این گونه سینمایی پرداخته شده است.

در فصل هشتم، جنبش آوانگارد در فرانسه، هلند و آلمان در دهه 1920 معرفی شده است. در فصل نهم، دورانی با عنوان «عصر بررخ» بررسی شده است، دورانی که سینمای مستند را گرفتار کرده بود. پس از آن نیز سینمای مستند جنگی آمریکا و انگلستان و سینمای مستند آموزشی بررسی شده است.

در فصل دهم به بررسی سینمای مستند در اواخر دهه 1950 و اوایل دهه 1960 پرداخته شده است. این دو دهه ویژگیهایی دارد که با دوران گذشته بسیار متفاوت است و با عنوان سینمای مستند جدید بررسی و ارزیابی می‌شود. از جنبشهای مهم این دوران می‌توان به جنبش «سینمای آزاد»، «حقیقت‌جو» و «موج نو» اشاره کرد.

در فصل یازدهم، تاریخچه و سیر تحول سینمای مستند ایران در سه دوره خاص بررسی شده است. در این کتاب کوشش شده است آراء و عقاید و مباحث گوناگونی درباره فیلم مستند از دیدگاه نظریه‌پردازان بر پایه تاریخ تحول و سیر تکاملی هر مکتب ارائه شود و پس از نقد عقاید و اظهارات نظریه‌پردازان به شاخصها و نشانه‌های خاص نظام تولید و پخش و تأثیر فیلم مستند بر مخاطب اشاره شده است.

گذشته از اینها لازم دیده شد تا به وجوه ویژه نشانه‌شناختی و معناشناختی و گاه نیز به مبحث ساختارگرایی و روانشناختی سینمای مستند توجه گردد.

شاید تأثیر مطالعه کتابهای مختلف را نتوان در بین صفحات این کتاب به آسانی نادیده گرفت. در حد توان، کوشش شده انطباق دیدگاهها و نظریه‌ها به گونه‌ای علمی انجام پذیرد. از آنجا که در هر کتابی جنبه‌های خاصی مورد مطالعه قرار می‌گیرد، در این کتاب نیز سعی شده است زمینه‌های فرهنگی و کاربردی سینمای مستند، مورد توجه قرار گیرد. نگارش این کتاب به مدد جست و جو در کتابها و مجلات و نیز استفاده از منابع دیگری همچون مصاحبه با مستندسازان صاحب‌نام ایرانی که اطلاعاتی درباره فیلم مستند داشتند میسر شده است.

برای معادل‌سازی اصطلاحات مربوط به فیلم مستند و انواع مختلف آن با مشکلات خاص معادل‌سازی روبه‌رو بودم؛ اما در هر مورد - جدا از اینکه چقدر با رأی و سلیقه شخصی نگارنده هماهنگی داشته باشد - از معادلی استفاده شده است که مرسوم و متداول باشد.

در پایان این مقدمه تنها این امید باقی می‌ماند که بتوانم در چاپهای بعدی این کتاب با افزودن مطالب روزآمدتری کمبودهای موجود را برطرف سازم.

اگرچه، این کتاب درباره فیلم و سینمای مستند است، بی‌تردید متن کاملی که دربرگیرنده تمامی جنبه‌های مختلف سینمای مستند باشد، نخواهد بود. بویژه که می‌دانیم هر کتابی درباره سینمای مستند تنها می‌تواند نمایانگر دیدگاههای خاص مؤلف آن به حساب آید. به هر تقدیر، در این تألیف کوشش شده است با انجام دادن حذف و تعدیلهای ضروری، معیارهای سینمای مستند و جایگاه آن - در حد توان - تشریح شود، چرا که می‌دانیم فیلم مستند نزد نظریه‌پردازان، پژوهشگران و منتقدان جایگاه ویژه‌ای دارد و مستندسازان در نظر صاحبان اندیشه و خرد جایگاه والایی دارند.

ویرایش اولیه این کتاب را همسر (خانم... بنی‌هارونی) انجام داده‌اند و این اقدام شاید کار دوست عزیزم جناب آقای عزیزالله حاجی مشهدی را، که مسئولیت ویرایش نهایی اثر را برعهده داشته‌اند، اندکی آسانتر کرده باشد. جا دارد که از همکاری‌های بی‌دریغ و دقت‌نظر این عزیزان، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

حمید دهقانپور